

Ukrasni okov. Ordos (Kitaj).

Ukrasni okov sa štapa. Ordos (Kitaj).

Ukrasni okov sa štapa. Ordos (Kitaj).

votinjskom stilu. Ovom prilikom treba istaći i stalne ratove između Kitaja i tih susjednih nomadskih naroda, što su se zalistali u kitajske pokrajine. Povodom toga Han-dinastija sagradila je veliki kitajski zid, koji je imao da posluži za obranu od nomadske hunske konjice. Zanimljivo je da Kitaj tek sada, po uzoru stepskih nomada, uvodi laku konjicu, i tako ovaj nomadski stil, primijenjen na oružje i opremu konja, uvelike ulazi u kitajski umjetni obrt.

Hunska je umjetnost otprilike jednako stara kao i skitska. Glavna nalazišta Hiong-nu-a imamo pored Ordosa (Jehol, Halong-oso, Dolon-nor, Kalgan i dr.) u izvanjskoj Mongoliji (Noin-Ula s glasovitim grobom jednog hunskog kneza i već spomenutim tekstilom sa skitsko-sarmatskim motivima) i između Bajkalskog Jezera i pokrajine Ho-pej, Čansi i Čen-si-a (kao Čita, Derestnisk sa sibirskim plocicama i novcem Han-dinastije). Radi velikog kitajskog zida okrenuše se Huni prema zapadu u centralnu Aziju ratujući s Jüe-če narodom u zapadnom Kan-su. Jüe-če (Yüeh-shih, Asioi, Zgudža, Aškuzai?) poznajemo iz kitajskih izvora. Prema svemu izgleda da se tu

radi o Toharcima (Toharoi, uigur. toxri, sanskrit. Tukhâra), od kojih potječu kasniji Indo-Skiti. Jüe-če plemenima srodnici su pozni istočno-iranski stanovnici Kuće, Turfana, dakle i kasniji Saki, zapravo Saka. Huni su potjerali Jüe-če iz njihove postojbine Kansu, i to je uzrok velikom kretanju naroda u centralnoj Aziji. Kitajci potisnu Hune, zapošjednu korito Tarima i »svileni put« te siniziraju postepeno iransko i tursko stanovništvo istočnog Turkestana. Huni se rašljaju: jedni, t. zv. Bijeli Huni (Huni Heftaliti) udru u unutrašnji Iran i dalje u Indiju, dok druga skupina odlazi kasnije preko pontske nizine u Evropu.

U visokoj Aziji možemo razlikovati dvije longitudinalne zone. Na jugu u oazama korita rijeke Tarima i dalje u istočnom Turkestalu, Afganistanu (dakle na svilenom putu) i sjeverozapadnoj Indiji (Gandara) imamo visoko razvijenu umjetnost iransko-indijskog i klasičnog korijena (helenističko-budistička umjetnost) s čuvenim freskama i plastikama (Tuen-huang, Kakrak, Bamyan i dr., 3, 4, 5 st. pos. Kr. i d.). Na sjeveru je druga zona koja nas naročito zanima. To je spomenuta

stepska zona, što se proteže od Ponta do Ordosa. Nju možemo prozvati izvanjskim Irnom, a obilježuje je umjetnost životinjskog stila.

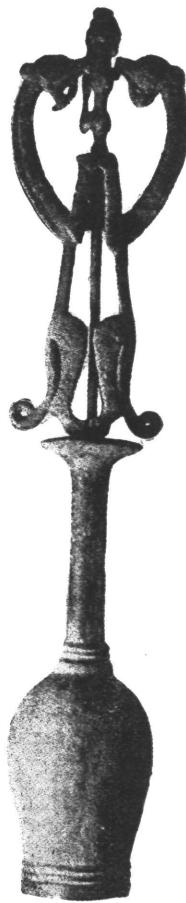

Ukrasni okov s konjske orme.
Luristan.

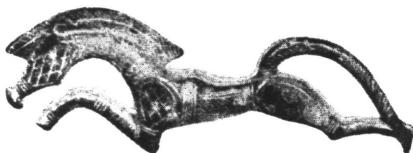
Međutim, jedno treba istaći: postoji i izvan ove stepske zone više središta s tvorevinama životinjskog stila, što dakako komplićira tumačenje njegove rasprostranjenosti. U sjeverni Tibet donijeli su životinjski stil Jüeće plemena, pa ga čak i danas još ponešto nalazimo u tibetskим pokrajinama Derge, Hor, Nam-ru i Nag-čang. U Turkestalu ga već u doba turskih Uigura više nema, izuzevši nešto iskopina u Samari, a u Hakasa, tj. kasnijih Kirgiza, zarana se izgubio. Također i u čitavom unutrašnjem Iranu nema većih nalazišta, naime kod Medijaca i Perzijaca, čija monumentalna umjetnost spada u područje kulture starog Orijenta. Ipak se može dokučiti prava osnova na zapadnim ograncima Irana, u Luristanu i dalje na Kavkazu. Prema tome, na životinjski stil nailazimo još i u zatočnim područjima predne Azije, i on podržava stanovite veze dakako s kulturama starog Orijenta. U luristanskom gorju Zagros nadan je nedavno novi centar životinjskog stila. Umjetnine su brončane, ima idola, sjekira, konjskih žvala, privjesaka i igala u velikom broju. Ovdje je upotreba životinje toliko raširena, da i sam oblik raznih predmeta ima životinjski lik. Zvijer i jarak na pr. simetrijski se redaju bilo da miruju ili da su u pokretu, konji i druge životinje ukrašuju okove kola itd. Postoje likovne razlike među luristanskim i skitsko-sibirskim broncama, jer su luristanske nježnije i dječju filigranske od potonjih. Ta je umjet-

nost veoma stara, seže u 2 tisućljeće pr. Kr., a njezini nosioci bili su iranski Kasiti (Kašu), koji su se, došavši iz Elama, djelomično nametnuli Babiloncima, a djelomično ostali u luristanskom gorju, odakle su podržavali veze s transkavkaskim stanovništvom. Ne smijemo zaboraviti činjenicu da u svim visokim kulturama Mezopotamije životinja na relijefima, a i inače u plastici, igra znatnu ulogu (Ur, Tel Halaf, Tel el Obeid, Uruk, Asur, Ninive, Susa). Ove su kulture svakako bile u stanovitom odnosu prema Kavkazu. Takav je slučaj s visokom kulturom Hetita, pa sigurno s kulturama Urartu i Hurri Mitanni. Iskapanjem nalazišta Alača Höyük i Altlibel u Maloj Aziji došlo se do starog hetitskog sloja, koji vremenski odgovara Boghazköju, a pod njim do jednog još starijeg sloja iz bakrenog doba; njegov inventar potvrđuje poznato stajalište da su prastare kulture Orijenta, isprva matrijarhalne, zbog jakih indoevropskih i semitskih priliva postale patrijarhalne.

Između Luristana i Kavkaza postoji bez sumnje blizak odnos, što proizlazi iz mnogih jednakosti u materijalu. Na području kovinskih kultura Kavkaza razlikujemo stepsku, bakrenu kulturu u Kubanu (sjeverozapadno kavkasko prigorje), u južnom Kavkazu brončane i željezne kulture Gandža-Karabag (1400 do 800 g. pr. Kr.) i Lelvar (Tiflis, Jelisavetopolj), dok se na sjeveru u isto vrijeme prostiru Koban kultura i kasnija željezna kavkaska kultura (na području Tereka, naročito kod Vladikavkaza). Prikazi životinja iz po-

Idol.
Luristan.

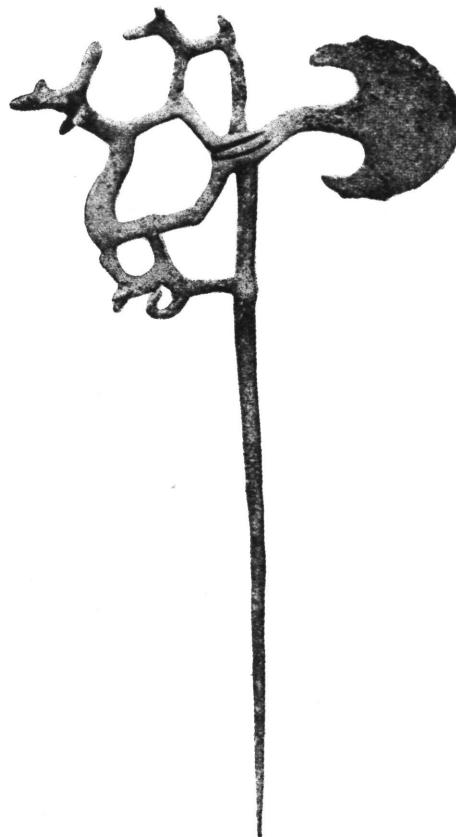

Konj. Koban (Kavkaz).

Ukrasni okov s pojasa. Kavkaz.

znatog kurgana u Maikopu, koji spadaju u kubansku kulturu, mogu se smatrati kao preteče kavkaskog životinjskog stila. Za Gandža-Karabag kulturu značajni su pojasi od brončanog lima, ukrašeni unaokolo geometrijskim ornamentom, a u sredini s graviranim ili punciranim prikazima čitavog niza raznih životinja, koji upravo zadihvaju svojom dinamikom pokreta. I na tamnoj keramici ove kulture ima bijelo inkrustiranih prikaza više tipova šematisiranih životinja. Lovačke scene na kovini lelvarskega pojasa pokazuju, uz geometrijski momenat, također smisao za prirodnu slikovitost. Grobni nalazi u Kedabegu sežu do u 7. st. pr. Kr. Najbogatija je svakako Koban kultura (1200—1000 g. pr. Kr.). Uz divlje životinje ona donosi i domaće; najčešća je jedna fantastična zvijer koja je za Koban značajna. Ovaj materijal obilježava naturalizam: izraz glave i mišići majstorski su izrađeni; međutim, postoji stanovito geometriziranje, koje se jače ispoljava na t. zv. sjeverno-kavkaskoj željeznoj kulturi (1000 do 500 g. pr. Kr.). Ona nastaje iz brončane kobanske kulture, ali se isključivo upotrebljava željezo (nalazi Kumbulte, Rača, Kamunta itd.). U objema kulturama ima dvo- i trodimenzionalnih životinjskih plastika, u želje-

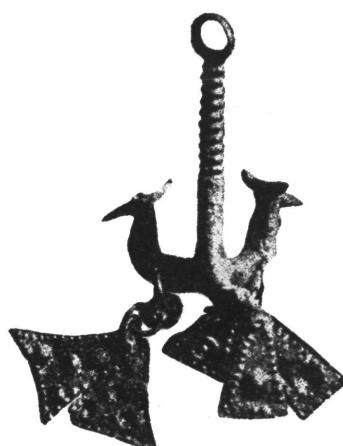
Igla. Koban (Kavkaz).

znoj se vide još i novi, vjerojatno orijentalni utjecaji, što opažamo na blagu s Kazbekom. Svakako kavkaski životinjski stil sadrži naturalističke i geometrijske šematisirane elemente. Vladajući sloj kavkaskog stanovništva, oko 1000 g. pr. Kr., možemo smatrati nosiocem tog životinjskog stila, toliko značajna za početke historije Kavkaza. Hetiti to nisu bili, kao ni Hurri-Mitanni, nego neke starokavkaskе jafetske etničke skupine, vjerojatno uz stanovite indoevropske primjese; općenito ih možemo nazvati tračko-kimerijskom kulturom.

Ako uvrstimo ovu kavkasku umjetnost dalje u pontski krug, preko kubanske, ciskavkanske kulture, naći ćemo, i pored nekih stilskih razlika, veći broj povezanosti. Sjeverni Kavkaz ima vezu s današnjom Rusijom i Mađarskom, južni Kavkaz naprotiv s Malom Azijom i Mediteranom. Prije svega jedinstvo

Privjesak. Hallstatt.

Privjesak. Hallstatt.

Privjesak. Hallstatt.

Ukrasni okov. La Tène.

Pehar. Donje Podunavlje.

životinjskih motiva (jelen, jarac, mačkolika žvijer, ptičja glava i dr.), oblik i kretnja, upotreba predmeta, pa sam životni realizam vezan uz određenu stilizaciju, — sve to jasno govori o njihovim međusobnim odnosima. Važno je upozoriti na analogije između tih kavkaskih kultura i Hallstatta jugoistočne i srednje Evrope (900—400 g. pr. Kr.). Na čitavom nizu predmeta te kulture možemo opaziti sličan utjecaj životinskog stila. Stavropoljski

nalaz pokazuje da su Skiti i kimerijski Tračani neposredno utjecali na jugoistočnu Evropu. Stvarno Hallstatt pretstavlja željezni nastavak srednjoevropske brončane kulture — naši nalazi u Slavoniji i Sloveniji spadaju ovamo, dok bosanski i lički vremenski prelaze u La Tène (500 g. do rođ. Kr.). Bilo bi potrebno pregledati sav taj materijal i pronaći da li i koliko (osim na pr. nalazišta Dalj) ima u njemu predmeta životinskog stila;